

Zvířecí kosti z hradu Lelekovice (okr. Brno-venkov)

VÁCLAV PÁRAL—MICHAELA RIEDLOVA—JOSEF UNGER

Při systematickém výzkumu areálu vnitřního hradu v Lelekovicích (Unger 1990, 1991) byla získána kolekce zvířecích kostí, které se jako odpad dostaly do různých vrstev v areálu hradu 1 těsně za hradbu. Po vytrídění bylo určeno 954 zvířecích kostí, které bezpečně souvisejí s životem na hradě v druhé polovině 14. století.

Z hlediska situace, v níž byly kosti nalezeny, lze je rozdělit do dvou hlavních celků s dalšími podcelky:

1. Suťové zásypy, které mohou souviset s destrukcí hradu a vyrovnáváním terénu. Mohou být různě přemístěny.

1.1. Zásyp prostory E.

1.2. Zásyp prostory B.

1.3. Zásyp prostory K.

1.4. Zásyp prostory J.

2. Zásypy objektů a vrstev souvisejících s životem na hradě ve starší i mladší fázi.

2.1. Vrstvy související se starší fází života hradu.

2.1.1. Stratigraficky nejstarší vrstva 327 zasahující pod hradbu. Souvisí s životem na lokalitě v době budování hradby.

2.1.2. Zásyp obj. 214, který souvisí s počátky budování hradu a byl brzy zasypán.

2.1.3. Zásyp obj. 284, který má stejnou pozici jako obj. 214.

2.1.4. Vyrovnávací vrstvy pod podlahou místnosti F. Poměrně prudce se svažující terén byl po zasypání zemnice a při budování jihovýchodního hradního křídla vyrovnán materiálem, který souvisí se starší fází života na hradu.

2.1.5. Vyrovnávací vrstvy parkánu vně hradby. Prostor mezi hradbou a parkánovou hradbou, která byla postavena asi nedlouho před zánikem hradu bylo nutno vyrovnat a do zásypu se dostal materiál související se starší fází existence hradu.

2.1.6. Zásyp původního vstupu do prostory H. Původní vstup do sklepa H pod věží byl zazděn a stupně zasypány materiálem souvisejícím se starší fází života na hradu.

2.1.7. Kůlové jamky na nádvoří. V materiálu utěšňujícím kůly bývá materiál související se starší fází existence hradu.

2.2. Zánikový horizont. Horizont obsahuje nálezy z doby zániku hradu a z doby krátce předtím, ale může obsahovat i nálezy starší.

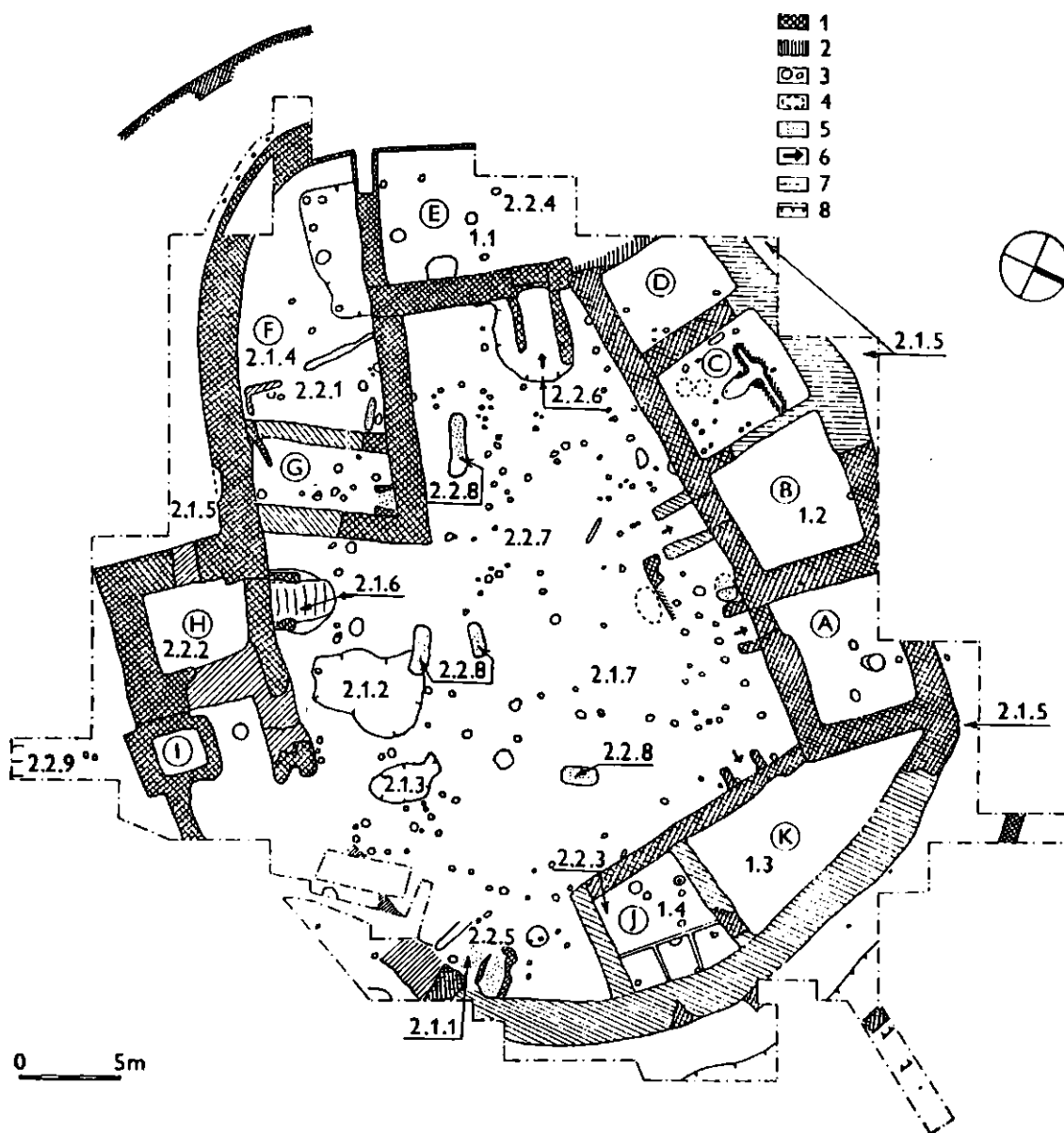
2.2.1. Kulturní vrstva v prostoře F.

2.2.2. Kulturní vrstva v prostoře H.

2.2.3. Kulturní vrstva v prostoře J.

2.2.4. Kulturní vrstva v prostoře E.

2.2.5. Kulturní vrstva v místech pravděpodobné kovárny.

obr. 1. Plán vnitřního hradu s vyznačením nálezových celků. Legenda: 1 – dochované zdivo, 2 – zdivo v negativu, 3 – kulové lamky, *i* – nejasná hranice, *S* – propáleno, 6 – vstup, 7 – hranice zkoumané plochy, B – hranice svahu.

2.2.6. Kulturní vrstva ve vstupu do prostory E. Vzhledem k tomu, že se jedná o nejnižší položené místo na nádvoří, obsahuje tato vrstva materiál spláchnutý vodou z nádvoří.

2.2.7. Zčišťování na nádvoří.

2.2.8. Píčky na nádvoří (200, 217, 297).

2.2.9. Dno příkopu.

Nalezené kosti byly roztrženy i z hlediska kvality masa, které s nimi souviselo. Šlo o to zjistit, zda na hrad se dostávalo jen maso lepší kvality. Rozdělili jsme tělo zvířete podle kvality svaloviny na A-maso, AB-maso a B-maso podle kostí, k nimž maso náleží. Nejvyšší — lepší maso (A) představuje svalovinu kýty, hřbetu, plece, krku — tomu odpovídá asi 25 % kostí zvířete. Maso středně kvalitní (AB) — hruď, bok, bérce, předloktí, odpovídá asi 25 % kostí. Maso B-maso odpadové z apikálních částí končetin, ocasu a hlavy se nachází na zbylých 50 % kostí. Jsme si vědomi, že toto dělení je jen orientační a není zcela shodné pro všechny druhy kulinářsky zpracovávaných zvířat. Např. hlava pečeného prasete se dostala na stůl jako maso kvalitní, na rozdíl od hlav hovězích, ovčích, kozích, případně koňských. Rovněž při procentuálním dělení masa na A, AB, B podle kostí je nutno brát v úvahu možnost ztráty malých kostí zničených tepelným opracováním či mechanicky. Poměr nalezených kostí odpovídajících třem kategoriím masa není 25:25:50 ale 35,1:25,6:39,3 %. Tento poměr při zohlednění uvedených faktorů, které jej mohou ovlivnit, je v podstatě vyrovnaný a svědčí pro domněnku, že zvířata určená pro konzumaci na hradě byla zde většinou porážena a celá jejich těla zde zpracována. Mírné procentuální zvýšení kategorie A proti B může napovídat, že ve velmi omezené míře bylo na hrad dopravováno maso lepší kvality ze zvířat porážených jinde. Nepříliš výrazné odchylky od průměru jsou u početnějších celků jen v zánikovém horizontu prostory E a ve vstupu do této prostory. I další nálezy (sklo, kostěná hlavička vlka ad.) svědčí pro to, že se jedná o odpady přímo z místa, kde pobývali pánové hradu čili sociálně vyšší skupina. Naproti tomu z parkánu pocházejí kosti související s horším masem v nadprůměrném množství. Toto rozdělení však nelze brát jako zcela jednoznačné určení lokalizace přípravy či konzumace určité kvality masa, neboť ne vždy se připravuje a konzumuje kvalitní maso společně s odpovídající kostí, a tak se snadno může stát, že kosti nejdražšího masa mohou být společně s odpadovými zejména u velkých zvířat (femur, pelvis).

Početní zastoupení jednotlivých druhů zvířat ukazuje tabulka. Poměr mezi kostmi domácích a divoce žijících zvířat je 91,9 %:8,1 %, což ukazuje na výraznou převahu konzumace masa doma chovaných zvířat. Přesto je ale počet kostí lovné zvěře dosti vysoký. Na středověkých hradech a tvrzích se počet kostí lovné zvěře pohybuje nejčastěji mezi 1,1 až 3 % (Schülke 1965, 245; Nobis 1984; Mittelhammer 1982; Küpper 1972; Nekuda 1985, 174; Klumpp 1967). W. Meyer uvádí do 5% (Meyer 1982, 384). Na dolnorakouském Gaiselbergu to bylo i s kostmi divokého ptactva 5,1% (Spitzenberger 1983). Je však známo již několik šlechtických sídel z 13.—14. stol., kde je toto procento nepříliš výrazně překročeno. Na sídle durynského ministeriála v Gommerstedtu byl podíl kostí lovné zvěře 5,6 % (Timpel 1982, 95). Na švýcarském Nidau, kde bylo sídlo fojtů, se našlo těchto kostí 6,4 % (Nussbaumer 1989) a na holštýnském sídle Grosser Schlichtenberg 7,3% (Ericsson 1984, 81). Výrazně jsou kosti lovné zvěře zastoupeny na polské motte v Dabrowce, kde jich bylo přes 20 % (Benecke 1986). Zdá se tedy, že přestože maso lovné zvěře ani na šlechtických sídlech nepředstavovalo hlavní složku masité potraviny, lov je na některých šlechtických sídlech 13.—14. stol. výrazněji doložen. Souvisel jistě především s životním stylem šlechty v němž hrál lov velmi důležité místo.

Nepřekvapuje, že nejvíce kostí (44%) pochází ze skotu. Podobná situace je známa z mnoha středověkých hradů a tvrzí (Müller 1990; Sachenbacher—Palavestra 1989; Nekuda 1985; Klumpp 1967; Spitzenberger 1983, 126; Benecke 1986; Mittelhammer 1982; Schülke 1965; Kaufmann ad. 1988) a v podstatě jen

výjimečně převažují nad kostmi skotu kosti domácích prasat jako na sídle fojtů v Nidau, kde poměr byl 11,1:58,3% ve prospěch vepřového (Nussbaumer 1989, 7). Rovněž nepřekvapuje, že na druhém místě jsou zastoupeny kosti z prasete domácího (32 %). Tento poměr se přibližně opakuje na hradech 13. a 14. stol. Poněkud překvapující je relativně nízké zastoupení kostí z ovcí nebo koz (7%) a naopak relativně více kostí z koní (4 %). Podobná procenta byla zjištěna i na tvrzi ve Mstěnicích (7,2% kostí ovcí a koz a 3,7% kostí koní, Nekoda 1985, 174). Svědčí to o tom, že ovce nebo kozy nebyly příliš často konzumovány. Koňské kosti tím, že byly nalezeny ve stejných fragmentech jako kosti jatečných zvířat, svědčí pro konzumaci koňského masa. Na většině šlechtických sídel byly koňské kosti nalezeny jen výjimečně a nedokládají konzumaci koňského masa. Určitou výjimkou jsou nálezy z šlechtického sídla v německém Glichowě, kde bylo zjištěno zvláštní oškrabávání koňských kostí, které je vysvětlováno tak, že koňské maso mělo zvláštní statut a bylo mícháno s masem jiným (Müller 1990). Na hradu Thlerelstein v Bavorsku tvořily koňské kosti sice jen nepatrný zlomek kolekce zvířecích kostí (0,3%), ale jedná se každopádně o jídelní odpad (Sachenbauer—Palavestra 1989, 83). Rovněž 1 na durynském Gommerstedtu svědčí nálezy koňských kostí pro to, že starší koně byli poráženi a konzumováni (Timpel 1982, 91). Koňské maso nebylo zřejmě ve středověku normálně konzumováno. Roku 732 byla jeho konzumace zakázána papežem Řehořem III. a koňské mršiny se nacházejí na zvláště určených místech jako na popravištích (Bili—Manser 1988, 96). Archeologické nálezy na několika lokalitách svědčí však pro příležitostnou konzumaci koňského masa, a to i na sídlech šlechty. Nálezové okolnosti na lelekovickém hradu svědčí pro to, že koňské maso bylo v určité míře konzumováno v různých fázích existence hradu a nesouvisí jen s obdobím dobývání a zániku hradu. Dokonce v nálezech souvisejících se starší fází života na hradu je zastoupení koňských kostí vůči kostem jiných zvířat výraznější (8%) než v zánikovém horizontu (3 %). Nálezy kostí z odpadních částí zvířecího těla svědčí pro to, že koně byli přímo na hradě poráženi a porcováni.

Za kuchyňský odpad nelze považovat devět kostí psů a šest kostí koček. Ohořelé kosti kočky lze dokonce považovat za pozůstatky zvířete uhořelého při požáru hradu.

Poměrně málo kostí z drůbeže nikterak nepřekvapuje, protože většinu kostí sežrali psi. Z pětadvaceti nalezených kostí jich 24 patří kuru domácímu a jedna huse.

Z kostí divokých zvířat jich nejvíce patří jelenovi (60 ks). Svědčí to o tom, že i jelen evropský byl ve druhé polovině 14. století častým obyvatelem hlubokých lesů v okolí Lelekovic. Mnohem méně (13 ks) je zastoupeno divoké prase a jen třemi kostmi králík a jednou kostí srnec. Tyto nálezy svědčí, že ve 14. století musely být v okolí Lelekovic jak prosvětlené lesy, v nichž žili jeleni a srnci, tak i husté lesy vhodné pro život divokých prasat.

Určení a rozbor zvířecích kostí z lelekovického hradu je důležitým kaménkem z mozaiky již je rekonstrukce života na šlechtickém sídle druhé poloviny 14. století.

Prostor	I kostí	BOS		EQ		SUS		OV-CP		DIV		CA-FE		GAL + ANS		A maso		AB maso		B maso	
		poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%	poč.	%
1.1.	101	56	55	3	3	24	24	9	9	5	5	1	1	3	3	25	25	41	40	35	35
1.2.	5	3	60	1	20	1	20											1	20	4	80
1.3.	44	28	64	1	2	6	14	2	4	6	14	-	-	1	2	10	23	13	30	21	47
1.4.	12	2	17	-	-	10	83									4	33	2	17	6	50
2.1.1.	18	6	33	-	-	7	39	1	6	-	-	-	-	4	22	6	33	4	22	8	45
2.1.2.	11	1	9	1	9	8	73	-	-	1	9	-	-	-	-	3	27	1	9	7	64
2.1.3.	2			-	-	2	100											1	50	1	50
2.1.4.	135	58	45	8	6	48	35	6	4	11	8	2	1	2	1	41	30	28	21	66	48
2.1.5.	70	28	41	7	10	24	34	5	7	4	6	1	1	1	1	17	24	15	21	38	55
2.1.6.	24	7	28	5	21	4	17	-	-	4	17	1	4	3	13	7	29	3	13	14	58
2.1.7.	6	2	33	-	-	3	50							1	17	2	33	1	17	3	50
2.2.1.	20	12	60	-	-	2	10	6	30							4	20	8	40	8	40
2.2.2.	6	-	-	-	-	3	50							3	50	3	50	-	-	3	50
2.2.3.	6	2	34	-	-	-	-	2	33	-	-	-	-	2	33	5	83	1	17	-	-
2.2.4.	222	100	46	8	4	63	28	16	7	22	10	10	4	3	1	101	45	40	18	81	37
2.2.5.	44	14	32	1	2	15	34	7	16	7	16	-	-	-	-	16	36	8	18	20	46
2.2.6.	155	74	48	3	2	60	39	8	5	10	6	-	-	-	-	62	40	54	35	39	25
2.2.7.	50	22	44	1	2	16	32	3	6	6	12	-	-	2	4	20	40	17	34	13	26
2.2.8.	5	-	-	-	-	4	80	-	-	1	20	-	-	-	-	2	40	2	40	1	20
2.2.9.	18	5	28	4	22	8	44	1	6							7	39	4	22	7	39
Celkem	954	420	44	43	4	308	32	66	7	77	8	15	2	25	3	335	35	244	25	375	40

Literatura

- BENECKE, U., 1986: Material kostry zwierzgcy z późnośredniowiecznego grodziska stożkowatego w Dabrowce, Rocznik akademii rolniczej w Poznaniu CLXXII, Archeozoologia 11, 3—18.
- BILL, J.—MANSER, J., 1988: Die ehemalige Richtstätte des Standes Luzern in Emmen 1562—1798 und der dazugehörige Wasenplatz, Nachrichten des Schweiz. Burgenvereines 61, 90—97.
- ERICSSON, I., 1984: Vom slawischen Burgwall zum deutschen Gut. Lund.
- KAUFMANN, B.—SCHOCH, W.—SCHEIDEGGER, S., 1988: Eptingen-Riedfluh. Die Tierknochenfunde der Grabung 1981—1983; in Degen P., Die Grottenburg Riedfluh. Zurich 279—316.
- KLUMPP, G., 1967: Die Tierknochenfunde aus der mittelalterlichen Burgruine Niederrealta, Gemeinde Cazis/Graubünden, München.
- KÜPPER, W., 1972: Die Tierknochenfunde von der Burg Schiedberg bei Sagong in Graubünden (Disertation), München.
- MEYER, W., 1932: Landwirtschaftsbetriebe auf mittelalterlichen Burgen, Adelige Sachkultur des Spätmittelalters. Veröff. d. Instituts f. mittelalterliche Realienkunde Österreichs 5, 377—386.
- MITTELHAMMER, R., 1982: Die Tierknochenfunde von der Burg Alt-Schellenberg. Fürstentum Lichtenstein (Disertation). München.
- MÜLLER, H.-H., 1990: Die Tierknochenfunde aus dem hochmittelalterlichen Herrensitz von Glichow, Kr. Calau, Veröff. d. Mus. f. Ur- u. Frühgesch. Potsdam 24, 233—241.
- NEKUDA, V., 1985: Mstěnice 1, Brno.
- NOBIS, G., 1984: Untersuchungen an Tierknochen aus den Grabungen auf der Burg Berge (Mons)-Altenberg (Rheinisch-Bergischer Kreis), in: Untermann M., Die Grabungen auf der Burg Berge (Mons)-Altenberg, Beitr. z. Arch. des Mittelalters III. 152—170.
- NUSSBAUMER, M. E., 1989: Archäologen forschen nach der Speisekarte des Vogtes von Nidau. Nachrichten des Schweiz. Burgenvereines 62, 6—7.
- SACHENBACHER—PALAVESTRA, M., 1989: Tierknochenfunde aus Schloss Thierlstein 14—18. Jahrhundert, Schloss Thierlstein, Cham, 81—116.
- SCHÜLKE, H., 1965: Die Tierknochenfunde von der Burg Neu-Schellenberg. Fürstentum Liechtenstein (Disertation), München.
- SPITZENBERGER, F., 1983: Die Tierknochenfunde des Hausbergs zu Galselberg. einer Wehranlage des 12.—16. Jahrhunderts in Niederösterreich, ZAM 11, 121—161.
- TIMPEL, W., 1982: Gommerstedt ein hochmittelalterlicher Herrensitz in Thüringen, Weimar.
- UNGER, J., 1990: Pět let soustavného archeologického výzkumu středověkého hradu v Lelekovicích. okr. Brno-venkov, WM XLII, 145—156.
- 1991: Dokončení archeologického výzkumu vnitřního hradu v Lelekovicích, okres Brno-venkov, AH 16, 233—238.

Zusammenfassung

Tierknochen aus der Burg Lelekovice, Kreis Brno-Land

Die systematische Untersuchung des Innenareals der Burg in Lelekovice hat eine ziemlich große Kollektion der Tierknochen gebracht. Die Knochen waren als Abfall in verschiedenen Schichten wie in der Burg so auch hinter der Burgmauer. Nach der Sortierung sind 954 Tierknochen geblieben, die ohne Zweifel mit dem Leben auf der Burg in der zweiten Hälfte des 14. Jh. verbunden waren. Die gefundenen Knochen wurden nach der Fleischqualität sortiert: A—das beste Fleisch, AB—das Fleisch der Mittelqualität, B—das Abfallfleisch. Das Verhältnis der gefundenen Knochen, die den obenangeführten Kategorien entsprechen, ist nicht 25:25:50 wie man erwarten könnte bei den ganz erhaltenen Tiersklettensondern 35,1:26,6—39,3 %. Die zur Konsumierung bestimmte Tiere wurden auf der Burg auch geschlachtet. Besseres Fleisch, das man auf die Burg liefern konnte, bildet eine Ausnahme. Eine Übersichtstabelle zeigt die Vertretung der einzelnen Tierarten. Das Verhältnis zwischen den Knochen der Haustiere und Jagdtiere ist 91,9:8,1. Dieses Verhältnis beweist ein markantes Übergewicht der Haustiere für die Ernährung. Trotzdem ist die Zahl der Knochen von Jagdtieren ziemlich hoch. Die meisten Knochen stammen vom Hausrind (44%) und 32,9b vom

Hausschwein. Ein bisschen überraschend ist die niedrige Vertretung der Knochen vom Schaf und Hausziege (7%) und umgekehrt relativ mehr vom Pferd (4%). Die Pferdeknöchen zeigen, daß das Pferdefleisch konsumiert wurde. 9 Knochen vom Hund und 6 Knochen von der Katze kann man nicht als Kücheabfall beurteilen. Von Geflügel wurden nur 24 Knochen gefunden und ein Knochen stammt aus der Hausgans. Die meisten Knochen von Wildtieren stammen vom Hirsch [60 Stücke]. Vom Wildschwein stammen 13 Knochen, vom Hase 3 Knochen und ein Knochen stammt vom Rehbock. Die Knochenfunde der Wildtiere beweisen, daß die Wälder in der Umgebung von Leiekovice durchgelichtet waren, so daß es in diesen Wäldern gute Bedingungen für Hirsche und Rehe waren. Die Wildschweine brauchten dagegen dichte Wälder, die auch in der Umgebung sich befinden mußten.

Abbildung:

1. Innere Burgsituation mit der Bezeichnung der Fundkomplexe. 1 – erhaltene Mauer, 2 – Mauer in der Negativform. 3 – Pfostenlöcher 4 – unklare Grenze, 5 – Brandspuren, 6 – Eingang, 7 – Begrenzung der durchgesuchten Fläche, 8 – Hanggrenze.

